

A VÁROSI TÉR HASZNÁLATÁHOZ KAPCSOLÓDÓ KONFLIKTUSOK

BOROS LAJOS¹⁰

CONFLICTS RELATED TO THE URBAN SPACE

Abstract: The aim of this study is to examine the spatial aspects of the extreme social differences and the so-called „beggars regulation” in the cities. In 2005 the city council of Szeged banned the beggars out of the city centre. We applied data from the program called „Szeged Studies”, and, using a questionnaire, we made a focal group survey in one of the poor people’s communities. We found that the population of Szeged sympathized with the poor, however they think that being poor is mainly the personal fault of poor people themselves. Most people think that the city council was right to ban the beggars out of the city centre, and many local citizens think that begging should be forbidden everywhere. Citizens consider the city centre as a place representing the whole city, and thus, it should be clean – from the garbage and from the „unwelcomed persons” as well.

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban a nagyvárosainkban megjelenő térbeli társadalmi konfliktusok egy sajátos megjelenési formáját kívánjuk megvizsgálni: azt, hogy miként jelenik meg a térbeli kirekesztés egy hazai nagyvárosban, illetve városi tér használata kapcsán milyen ellentétek alakulnak ki az egyes társadalmi csoportok között.

A szegedi önkormányzat 2005 tavaszán – Kaposvár után az országban másodikként – egy olyan rendeletet fogadott el, amely megtiltja a belvárosban a kéregetést.

„Szabálysértést követ el és 25.000,-Ft-ig terjedő pénzbírsággal sújtható, aki a Tisza Lajos krt. páratlan oldala és a Tisza folyó által határolt területen, valamint a Mars tér teljes területén koldul.” (Forrás: Szeged MJV Közgyűlés 57/1999. (XII.23.) Kgy 2005. II. 25-én módosított rendelete a közterület-használat rendjéről 21. § 4.)

Az intézkedést országos szinten is komoly viták övezték. Ez adta az ötletet, hogy hajléktalanok, kéregetők problémájával foglalkozzunk. Kutatásunkban arra voltunk kíváncsiak, hogy a helyi lakosság hogyan vélekedik a kérdésről; tudnak-e a rendeletről, ha igen, mennyire értenek egyet a döntéssel, és hogyan viszonyulnak a társadalom peremére kerültekhez. Mennyire van jelen Szegeden a társadalmi szolidaritás a kéregetőkkel és a hajléktalanokkal szemben? Létezik-e térbeli kirekesztés a lakossági vélemények alapján, és ha igen, akkor mennyire tudatos? További motivációt jelentett a vizsgálatunk szempontjából, hogy – legalábbis a sajtóban megjelent hírek szerint – egyre több önkormányzat igyekszik (direkt módon azaz tiltással, vagy indirekt módon, például azzal, hogy lehetetlenné teszik a köztéri padokon

---

¹⁰ Szegedi Tudományegyetem, Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék. 6722 Szeged, Egyetem u. 2. E-mail: borosl@geo.u-szeged.hu

alvást) kiszorítani a hajléktalanokat bizonyos helyekről, azaz nem elszigetelt jelenségről van szó, hanem lehetséges, hogy egy folyamat elejéről.

Fontosnak érezzük megjegyezni, hogy vizsgálatunk elsősorban nem arra irányult, hogy az önkormányzat, vagy az állam szociálpolitikáját jellemezzük, kritizáljuk, esetleg új megoldásokat kínáljunk. Célkitűzésünk a térbeli kirekesztés jelenségének és annak társadalmi környezetének elemzése, illetve az, hogy bemutassuk, geográfusként milyen hozzájárulást adhatunk e kérdéskör vizsgálatához. A vizsgált kérdésnek nem elhanyagolható településfejlesztési vonatkozásai is vannak; hiszen mint az elemzésünkből kiderül, a társadalmi hierarchia legalján lévők egyfajta bűnbak szerepbe kerültek. Sokan gondolják úgy, hogy jelenlétükkel veszélyeztetik a város fejlődését, illetve a többségi társadalom által kitűzött célok elérését.

ELMÉLETI KÉRDÉSEK, FOGALMAK

Vizsgálatunkban szándékosan együtt emlegettük, „összemosztuk” a kéregetők, illetve a hajléktalanok csoportját. Ennek oka, hogy a tapasztalataink szerint a két fogalom hasonló tartalmú, a kutatás során megkérdezettek ugyanazt a társadalmi csoportot értik a két megnevezés alatt. Emiatt egységesen az „*underclass*” részeként vizsgáltuk a kéregetőket illetve hajléktalanokat.

Az elsősorban a szociológia által használt *underclass* fogalom használatát azért érezzük helyénvalónak e vizsgálatban, mert maga az önkormányzati rendelet egy (nem is nagyon) burkolt társadalmi kirekesztést tükröz, illetve a kéregetők turizmusra gyakorolt feltételezett hatása miatt bűnbakkeresést vélünk felfedezni az intézkedésben. Szociológiai értelemben az *underclass* (más szóval: „a társadalom alatti társadalom”) fogalmat azokra a szegényekre értik, akiket sajátos problémák sújtanak, és sajátos viselkedési kóddal, a szegénység kultúrájával rendelkeznek. E jellemzők szintén igazak a kéregetőkre, hajléktalanokra. Az *underclass*-hoz fogalom azonban nem csak szegénységet jelent: az ide tartozóknak nincs esélyük bekapcsolódni a társadalmi munkamegosztásba, feleslegesnek számítanak. Esélytelenek bármiféle társadalmi integrációra. Ez a meghatározás kiválóan illik az általunk vizsgált csoportokra (*Szelényi I.* 2001, *Ladányi J.* – *Szelényi I.* 2004).

TÁRSADALMI KIREKESZTÉS A MAGYARORSZÁGI TELEPÜLÉSEKEN

A rendszerváltást követően a piaci viszonyok megjelenése, ehhez kapcsolódóan a jövedelmi különbségek gyors és nagymértékű változásai a társadalom minden területén mélyreható változásokat indított el, amely változások többek közt jelentős térbeli következményekkel is jártak. A nagyvárosokban megindultak, megerősödtek a szegregációs folyamatok. Az egyes társadalmi csoportok érvényesülése főleg azon múlt, hogy miként tudnak alkalmazkodni a piaci viszonyokhoz, ez pedig a településeken belül is nagyfokú társadalmi és térbeli differenciálódást indított el.

A városi tér használata kapcsán megjelenő konfliktusok nem nevezhetők új jelenségnek, hiszen a korai városszociológiai munkák már beszámolnak a nagyvárosi léttel járó elidegenedésről, a szolidaritás átalakulásáról (*Nemes F. – Szelényi I.* 1967, *Simmel, G.* 1972). A tér eltérő használatát, illetve a városon belül az egyes terekért folytatott vetélkedést, küzdelmet már a klasszikus városszociológiai modellek is leírják, ezek közül a legismertebb a Chicagói Iskola városökológiai modellje (*Burgess, E. W.* 1972). A tér birtoklásáért, ellenőrzésért folyó vetélkedés a nagyvárosok kialakulásától napjainkig megfigyelhetők a világ nagyvárosaiban, ami néha igen éles formában jelenik meg: ahogy azt például *Mitchell, D.* leírja, az Egyesült Államokban több esetben is a nem a szegénység, hanem a szegények ellen folyik a küzdelem a metropoliszok egyes részeiben. Hasonlóról számol be *Katz, C.* is egy new yorki városrehabilitációs program kapcsán, amikor a szegényektől, oda nem illőnek gondolt elemektől „tisztán tartják” a városrészt, ugyanúgy mint mondjuk az ipari tevékenységtől, vagy a környezetszennyezéstől (*Mitchell, D.* 2001, *Katz, C.* 2001). Mindezek következtében napjainkban a városkutatások egyik legfontosabb kérdése a településen belüli társadalmi problémák (szegregáció, városi szegénység, társadalmi kirekesztés stb.) vizsgálata lett. Az ilyen kérdésekkel foglalkozó vizsgálatokra igényt tart a várostervezés is, illetve az Európai Unió területi illetve társadalompolitikájában is nagy hangsúlyt helyez a városi társadalmi folyamatokra, problémákra. Ezek a témák, ha némiképp talán megkésve is, de megjelennek a hazai kutatásokban is, legerősebben talán a szociológiai vizsgálatokban (*Kopasz M.* 2004, *Szirmai V.* 2005).

A felmérések szerint a hazai településeken leginkább a szegények és a romák térbeli elkülönülése, szegregációja valósul meg, míg az önkormányzatok beszámolóiban kisebb mértékű a tehetősebb rétegek elkülönülése. A TÁRKI 2003-as felmérésében különösen az alföldi településeken számoltak be a szegényebbek elkülönüléséről az egyes településeken belül, és ez a folyamat a nagyobb településeken erőteljesebben jelentkezik, míg a legkevesebb ellentéttről a Nyugat- és Közép-Dunántúlon számoltak be. Ezen belül a dél-alföldi régióban fordult elő a legnagyobb arányban konfliktus, feszültség az egyes társadalmi csoportok között. A régióban eltérő más tényező a konfliktusok legfontosabb oka: etnikai ellentétek, vagy a szuburbanizációhoz kapcsolódó konfliktusok voltak a jellemzőek az önkormányzatoktól kapott információk szerint (*Kopasz M.* 2004).

Az persze nyilvánvaló, hogy a konfliktusok általában nem „tisztá” formában jelennek meg, azaz az etnikai alapú ellentétek egyszersmind jövedelembéli, vagy társadalmi helyzetbéli különbséget is jelenthetnek, hiszen az etnikai hovatartozás sok esetben maga is társadalmi réteget képző tényező, mivel számos más társadalmi jellemzőt is meghatároz (munkaerőpiaci helyzet, jövedelem, iskolázottság stb.).

A településeken belüli életminőségbeli, társadalmi helyzetbeli különbségek befolyásolják a politikai részvételt is: a rosszabb helyzetben lévő társadalmi csoportok által lakott városrészekben rendre alacsonyabb a választásokon való részvétel, ezáltal pedig fennáll annak a lehetősége, hogy e városrészek lakóinak politikai érdekérvényesítő képessége is kisebb lesz (*Hegedűs G.* 2006.).

A korábbi eredmények, felmérések alapján mindenképp úgy tűnik, hogy az általunk vizsgált térhasználati konfliktus nem előzmény nélküli a régióban.

AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Munkánk során három különböző szinten gyűjtöttünk empirikus adatot a lakosság körében, illetve tartalomelemzést végeztünk a renDELETEhez kapcsolódó dokumentumokon.

Először felhasználtuk a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének „Szeged Studies” kutatásának eredményeit. A kutatást évente végzik egy 1300 fős, a város népességét nem, életkor és iskolai végzettség alapján reprezentáló mintán. A válaszmegtagadások miatt csökkenő elemszámú minta okozta problémák kiküszöbölésére az illesztett pótcímek módszerét használják, azaz a kieső címek helyett ugyanolyan demográfiai jellemzőkkel rendelkezőket kérdeznek meg. A felhasznált adatokat a 2004 őszén vették fel. (A 2005-ös felmérés e tanulmány készítésének időpontjában zajlott).

Másodsorban 2005. október 18-30. között saját telefonos felmérést egy kérdőív segítségével a szegedi lakosság körében. A lekérdezés 300 fős mintáját véletlen mintavétellel választottuk ki a csongrád megyei telefonkönyvből. Természetesen tisztában vagyunk a mintaválasztási eljárás és a telefonos kérdőívezés hiányosságaival, például azzal, hogy a mintaválasztás alapjául szolgáló adatbázis nem volt teljes körű, ám a lehetőségeinkhez képest talán ez volt a leginkább megbízható és egyben elérhető módszer (*Rudas T.* 2006). Az adatgyűjtés során valamivel több, mint a megkérdezettek egyharmada tagadta meg a válaszadást.

Harmadsorban 2005. májusában fókuszcsoportos vizsgálatot folytattunk egy szegedi szegénykonyhán rendszeresen étkezők körében. Mindenkit igyekeztünk megkérdezni, de sajnos elég nagy arányban voltak válaszmegtagadók: a megkérdezettek körülbelül egyharmada nem töltötte ki a kérdőívünket. Elsősorban a rendszeres (napi) tépályáikra kérdeztünk rá, egy főképp nyitott kérdésekből álló kérdőív segítségével. Módszertanilag az eljárás némiképp keverése a szokásos interjúknak, illetve a fókuszcsoportos vizsgálatoknak (*Babbie, E.* 2004).

Végül pedig tartalomelemzés céljára forrásként felhasználtuk a szegedi önkormányzati ülések interneten elérhető jegyzőkönyveit, illetve a rendeletet megalapozó előterjesztést.

A kapott adatokat az SPSS 11.0 statisztikai programcsomag segítségével dolgoztuk fel. A térképeket CorelDraw 11 képfeldolgozó szoftverrel rajzoltuk.

EREDMÉNYEK

„Szeged Studies”

A kutatás kérdései elsősorban abban segítenek nekünk, hogy választ adjunk arra a kérdésre, hogy a szegediek miként vélekednek a szegénységről, annak okai-

ról. A 2004-es adatok eredményei azt mutatják, hogy a szegediek – jövedelmi viszonyaiktól függetlenül – egységesen viszonyulnak a szegényekhez és a szegénységhez. A többség (72,4%) külső okokra vezeti vissza, hogy valaki szegény vagy sem. Minden jövedelmekategóriában az a legerősebb álláspont, hogy az állam csak azokat támogassa, akik ezt a magatartásukkal kiérdemlik.

Arra a kérdésre, hogy mire költsek a város pénzét, a válaszadók 16,2%-a tette az első 3 hely valamelyikére a szegények támogatását. A legfontosabbnak a munkahelyteremtést, a városi infrastruktúra fejlesztését és az egészségügyi intézmények támogatását tartották. A hajléktalanok támogatásának megítélésében sem mutatható ki szignifikáns különbség az egyes jövedelmekategóriák között. A kérdésre válaszolók valamivel több, mint a fele (51,6%) mondta azt, hogy a hajléktalanok a jelenleginél nagyobb támogatást érdemelnének.

Telefonos kérdőívek

A telefonos adatgyűjtés során a Csongrád megyei telefonkönyvből szisztematikus véletlen mintavétellel kiválasztott 300 főt kérdeztünk meg. A 16 főbb kérdésből álló kérdőívet kiképzett kérdezőbiztosok segítségével töltöttük ki. Természetesen a minta nagysága miatt a felmérés hibahatára igen nagy, ezért a igazán messzemenő következtetésekre nem használhatóak az itt kapott eredmények (**Rudas T.** 2006). Azonban a másik két vizsgálattal együtt értékelve, azokat kiegészítve úgy gondoljuk, hogy a kis minta ellenére is használhatóak az így gyűjtött adatok.

A kérdőíves felmérés legfontosabb célja az volt, hogy megtudjuk, miként vélekednek a városban a rendeletről, a hajléktalanokról és a kéregetőkről. A reprezentatív szegedi mintával összehasonlítva az eredményeket arra is lehetőségünk nyílt, hogy összevessük a szegénységgel kapcsolatos attitűdöket a legkiszolgáltatottabb helyzetbe kerültekről alkotott véleményekkel. Mint azt már említettük, a megkérdezettek körülbelül 1/3-a válaszmegtagadó volt: a 300 fős mintából 193-an válaszoltak a kérdéseinkre.

A telefonos kérdőívek eredményei azt mutatják, hogy a megkérdezettek a szegénység kialakulásában, és abban, hogy valaki hajléktalanná válik, vagy kéregetni kényszerül, nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a belső okoknak, mint a reprezentatív felmérésben a szegénységre általában vonatkozó kérdésnél. Ennek ellenére a megkérdezettek 3/4-e egyetértett azzal az állítással, hogy bárki kerülhet olyan helyzetbe, mint a kéregetők, hajléktalanok.

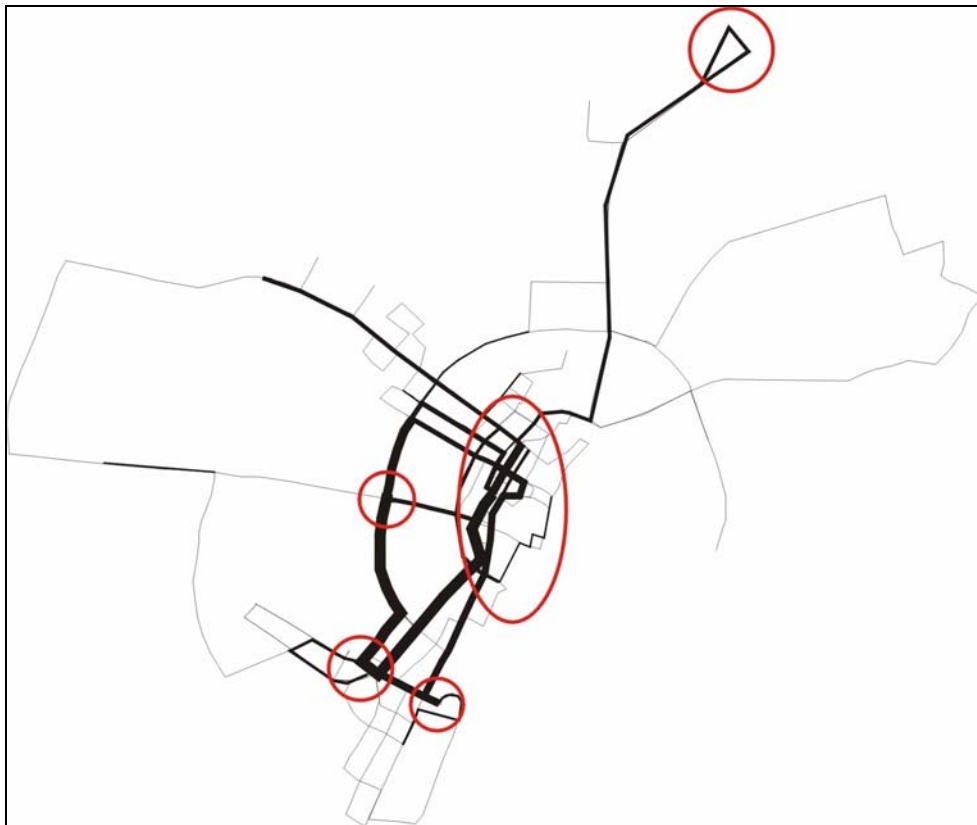
A kérdésre válaszolók 1/3-a mondta azt, hogy volt már konfliktusa a kéregetőkkel – ám meglepő módon ők nem kevésbé adakozók, mint akiknek nem volt semmiféle konfliktusa.

A túlnyomó többség egyetértett azzal az állítással, hogy a hajléktalanok, kéregetők rontják a városképet, és hogy Szegeden létezik „koldusmaffia”, azaz a kéregetők nem a saját zsebükre dolgoznak. 79% szerint vannak olyan közterületek, ahonnan ki kell tiltani a kéregetőket, és számottevő támogatása volt annak is, hogy az egész országban tiltani kellene a koldulást.

Fókuszcsoportos vizsgálat

A vizsgálat során a társadalmi elkülönülések, elidegenedések térbeli jellemzőit igyekeztünk meghatározni. A társadalom peremére sodródottak hol alakítanak ki új közösségeket a városban? Merre mozognak a térben? Melyek a napi térpályáik legfontosabb elemei, csomópontjai?

Ezen kérdések megválaszolásához az időgeográfiai metodológiát hívtuk segítségül. Ebben a megkérdezetteknek egy interjú-szerű nyitott kérdésre kellett válaszolniuk, hogy egy átlagos nap merre közlekednek felkeléstől lefekvésig. Ez a módszer, azonban kevésbé hatékony a „szigorúságát” tekintve, így alapvetően egy „puha” eljárás, de nagy előnye a lokalizáltság (pontos) megjelölése (*Mészáros R.* 1994, *Letenyei L.* 2004). A megkérdezettek egy helyi szegénykonyha (az alsóvárosi ferences kolostor szegénykonyhája) rendszeres vendégei voltak.

1. ábra A szegénykonyhára látogatók napi térpályája Szegeden.

A vonalak vastagsága arányos az egyes térpályák napi forgalmával.

(Forrás: saját szerkesztés a fókuszcsoportos felmérés alapján)

Figure 1 Daily routes of the visitors of the poor people's kitchens in Szeged.

The width of the lines shows the importance of the routes. (Source: focal group survey)

Az 1. ábra az ő napi térpályáikat mutatja be, mégpedig meglehetősen kiterjedt hosszában, ami azzal magyarázható, hogy két számukra fontos (szegénykonyha, melegedő) messze helyezkedik el. A szegénykonyhához közel két fontosabb funkciót ellátó szervezet (a két hajléktalanszálló) helyezkedik el, így a melegedő irányába kisebb a napi mozgásuk. Mit választanak e helyett? Nyilván a forgalmasabb helyeket, ahol a helyi társadalom fő útvonalát, csomópontját képezi. Ezek elsősorban a Kárász utca, a Széchenyi tér és a Dóm tér. Itt számos üzlet, étterem, vallási szervezet, iskola stb. található, ahová nagy a helyi társadalom napi mozgásának irányultsága. A hajléktalanságban eltöltött évek alatt kitapasztalták, hogy hol van az a hely, ami számukra a legnagyobb „üzlettel”, nyereséggel kecsegtet a kéregetés terén. Így látható, hogy a történelem során kialakult belvárost választották „üzletük”, megélhetésük helyszínéül. Azonban, az üzletet és a napi mozgást, többnyire nem egyedül intézik: fontos szerepe van a hajléktalanszállóknak, aminek az elkülönülése a több dimenziós skálázásban is kimutatható.

A hajléktalanok, akik leginkább eltávolodtak a (helyi) társadalomtól, új közösségeket alakítanak ki, melyek elsődleges színhelyei a szállók. Itt új közösségek alakulnak ki, melyek új, a társadalomtól eltérő értékrenddel jelennek meg a térben és társadalomban. Ezek az új csoport érdekek gyakran megszegik a normákat és törvényeket, így gyakran kerülnek a társadalom megrovásában (a segélyek visszatartása, a területekről való kitiltások stb.), ami még jobban eltávolítja őket a többségi társadalomtól. Vélekedésünk szerint ilyen az önkormányzat rendelete is: olyan választ jelent a normaszegő magatartásra adott, amely a társadalmi integrációval éppen ellentétes irányba hat (*Albert F. – Dávid B.* 2001).

ÖSSZEFOGLALÁS

Vizsgálatunk alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy bár a városban szolidaritás erős a legszegényebbek irányába is, komoly támogatottsága van a kitiltásnak, azaz a térbeli kirekesztésnek. Az eredményekből arra következtetünk, hogy a belváros reprezentációs funkciója miatt a lakosság nagy része elfogadhatónak, sőt szükségesnek érzi, hogy az „oda nem illőnek” gondolt elemeket eltávolítsák, kirekesszék innen. Az önkormányzati dokumentumok (elsősorban a rendeletet előkészítő előterjesztés) ugyanezt az elgondolást tükrözik.

A fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatból kiderült, hogy a rendelet a kéregetőket a napi térpályáik legfontosabb részeiről tiltja ki, ezzel a mindennapos viselkedésüket kriminalizálja. Ez végső soron oda vezet, hogy a társadalom peremére sodródottak még inkább elkülönülnek a többségi társadalomtól, a mindennapi életük nehezebbé válik, végezetül pedig az eddig is kevés esélyük a társadalomba való „visszaailleszkedésre” tovább csökken, gyakorlatilag megszűnik.

IRODALOM

- Albert F. – Dávid B.* 2001. A hajléktalanság az emberi kapcsolatok szemszögéből. F020534 számú OTKA program, doktori disszertáció.
- Babbie, E.* 2000. A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest.
- Burgess, E. W.* 1973. A városfejlődés: hipotézisek egy kutatási javaslatához. In: *Szelényi I.* (szerk.). Városshociológia. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Hegedűs G.* 2006. A választási aktivitás és az életminőség területi különbségeinek összefüggései Szegeden. In: Tavasz Szél 2006 Konferencia. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Kaposvár.
- Katz, C.* 2001. Hiding the target. In: Minca, C. ed.: Postmodern geograpy. Theory and praxis. Blackwell Publishers, Oxford.
- Kopasz M.* 2004. Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken. In: *Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovics Gy.* Társadalmi riport 2004. TÁRKI, Budapest.
- Ladányi J. – Szelényi I.* 2004. A kirekesztettség változó formái. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Letenyey L.* 2004. Településkutatás. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Mészáros R.* 1994. A település térbelisége, JATEpress, Szeged.
- Nemes F. – Szelényi I.* 1967. A lakóhely mint közösség. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mitchell, D.* 2001. Postmodern geographical praxis? In: *Minca, C.* (ed). Postmodern geography. Theory and praxis. Blackwell Publishers, Oxford.
- Rudas T.* 2006. Közvéleménykutatás. Corvina Kiadó, Budapest.
- Simmel, G.* 1972. A nagyváros és a szellemi élet. In: *Szelényi I.* (szerk.). Városshociológia. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Szelényi I.* 2001. Szegénység, etnicitás, és a szegénység „feminizációja” az átmeneti társadalmakban – bevezetés. Szociológiai Szemle 2001/4. pp. 5-12.
- Szirmai V.* 2005. A várostudományok továbbfejlesztésének szempontjai: az európai várostudományok jövője. Tér és társadalom 3-4. pp. 43-59.